भविष्यको धर्मका सन्देशवाहक श्री कृष्ण

स्वामी आनन्द अरुण

विगतमा अनेक बुद्ध र अवतारहरु जन्मेका छन् र चेतनाको शिखर छोएका छन् । यस्ता बुद्ध पुरुषहरु मध्ये पनि श्री कृष्ण अनौठो र अतुलनिय हुनुहन्छ । हिन्दुहरुका ९ अवतारहरु भए तर श्री कृष्णलाई बाहेक अरु कसैलाई पनि पूर्ण अवतार मानिएन । श्री कृष्णमा चेतनाले आफ्नो उच्चतम शिखर छोएको छ । संसारका अधिकांश धर्म गम्भिर र उदास छन् । जीसस क्रसमा झुन्डिनुभएको छ, इसाईहरु यसैमा शोकमग्न छन् । मोहम्मद साहवले युद्धकै मैदानमा सहादत प्राप्त गर्नुभयो, करबलाको युद्धमा वहाका अधिकांश संम्वधिहरु मारिए । मुसलवान भाईहरु आज पनि त्यसको शोक मनाइ रहेकाछन् । बुद्धको प्रथम आर्य सत्य नै जीवन दुख हो भन्ने छ । महावीरका शिष्य उपवास गरी, शरीर गलाई केश लोचन गरिरहेका छन् । यस्ता उल्लास विहीन र दुःखवादी धर्महरुका बीच श्री कृष्ण मात्र बाासुरी बजाई गोपिहरुका साथ रास रचाइराख्नु भएको छ । वहां गीतामा भन्नुहुन्छ ऋतुहरुमा म वसन्त हां, उत्पतिको हेतु कामदेव मै हा, मनुष्यमा राजा मै हा । जहाा जहाा सौन्दर्य, रस, तेज र प्रतिभा छ त्यहाा म छु । श्री कृष्णको दर्शन आनन्दवादी र उत्सववादी दर्शन हो । अरु कुनै धार्मिक दर्शनमा जीवनका सबै आयामहरुको पूर्ण स्वीकार पाउन सकिंदैन । अन्य धर्म एकांकी छन् । श्री कृष्णको धर्म विधायक र बहुआयामिक छ, जसमा वैराग्य पनि छ साथै राग पनि, साांख्य पनि छ र भक्ति पनि । श्री कृष्ण धर्मको इन्द्रधनुष हुनुहुन्छ जसमा जीवनका सबै रंगहरु समाहित छन् ।

भगवान् श्री कृष्णको अर्को विषेशता वहाा धर्मको पहिलो मनोवैज्ञानीक हुनु हो । आधुनिक मनोवैज्ञानीक फ्रायडले मनको वैज्ञानिक विश्लेषण गरे । उनले पाए मनुष्यको अधिकांश रोग इच्छाको दमनबाट शुरु हुन्छ । यस पछि जुंगले सामुहिक चेतन र अचेतनको कुरा गरे । उनले मनोविज्ञानलाई धर्मको नजिक ल्याइ पुरयाए । एरिक फोम र विलियम रेकले प्रेमको अनिवार्यता अनुभव गरे । उनीहरुले अतृप्त प्रेम नै मनुष्यको ठूलो समस्या देखे । यस्ता खोजहरु पछि धर्महरुको विश्लेषण गर्ने हो भने मनोविज्ञानिक धरातलमा धर्महरु स्वस्थ देखिदैनन् किनभने सबै धर्मले कुनै न कुनै रुपमा दमन सिकाउाछन्, जीवन निषेध सिकाउाछन् । यही कारणले हुनसक्छ कार्ल मार्क्सले धर्मलाई अफिमको नशा भनेको ।

अर्जुनको मन दुविधाग्रस्त छ । लडाई गरौं कि नगरौं, लड्नु ठिक कि यहाा वाट भाग्नु ठिक, यस्तो द्वन्द ग्रस्त मनलाई मनोविज्ञानले सिजोफ्रेनिक या खंडित वा विभाजित मन भन्छ । विभाजित मन नै समस्या हो, अविभाजित मनमा कुनै समस्या हादैन । अर्जुनको दुविधायुक्त मनको विश्लेशण र यसलाई कसरी अखण्ड बनाउने यसैको प्रयास हो भगवत् गीता । श्री कृष्ण फ्रायड र जुंग कै भाषा बोल्नुहुन्छ “संशयात्मा विनश्यति”, द्वन्दयुक्त मन विनाशलाई उपलब्ध हुन्छ । स्वधर्ममा श्रद्धा र विश्वासले मनलाई अखण्ड गर्छ । त्यसैले भगवान श्री कृष्ण मनको विश्लेषक मात्रै होइन संश्लेषक पनि हुनुहुन्छ । गीतामा श्री कृष्णले स्वधर्मको महत्व बताउनु भएको छ । स्वधर्म हो आफ्नो स्वभाव अनुरुपको प्राकृतिक आचरण । श्री कृष्ण भन्नु हुन्छ “स्वधर्मे निधनम् श्रेय, परधर्मो भयावहः” । नौसर्गिक स्वभाव अनुरुप व्यवहार नगरे खतरनाक परिणाम हुन्छ । आधुनिक मनोविज्ञानले पनि व्यक्तिगत रुझान जााच गरी सोहि अनुरुप व्यवहार गर्न सल्लाह दिन्छ ।

धर्मको दुःख र उदासीको लामो परम्परामा श्री कृष्णले आध्यात्ममा पहिलो चोटि हाासो, माधूर्यता, प्रेम, संगीत र लालित्यलाई प्रतिष्ठित गर्नुभएको छ । वहााको व्यवहार यति अनौठो छ कि प्रेमको लागि रुकमिणीलाई स्वयम्बरबाट आफै भगाउनु हुन्छ भने आफ्नै बहिनी सुभद्रालाई हरण गर्न अर्जुनलाई उकास्नु हुन्छ । बाासुरी बजाएर सारा गोपिनीहरुलाई घरपरिवारको मर्यादा छोडि नाच्न विवश गर्नुहुन्छ । निर्वस्त्र यमुना नदीमा नुहाइरहेका सोझा साझा कुमारीहरुको वस्त्र हरण गरी लाजले आफनो अंग प्रत्यंग छोप्न खोज्दा बाहिर आइ नदीको देउतालाई प्रणाम गरी माफि मागे मात्र वस्त्र फिर्ता गर्छु भन्नु हुन्छ । युद्धको मैदानमा वहाा दुखी देखिनु हुन्न । आफै वहाा स्थितप्रज्ञ हुनुहुन्छ । र अरुलाई पनि स्थितप्रज्ञ हुन सिकाउनु हुन्छ । तर स्वयं वहाको कुनै वचन स्थिर रहदैन । आफ्नो सेनामात्र लड्ने तर आफू नलड्ने वाचा अनुरुप सारथी हुनुभएका श्री कृष्ण अर्जुनको रथ भाांचिदा रथको पांग्रालाई नै सुदर्शन चक्र बनाइ भिष्मपितामह प्रति जाइलाग्नु हुन्छ । सहयोग माग्न आएका निर्धन बालसखा सुदामाको खाजा समेत खाइदिनु हुन्छ । कंश दरवार की साधारण सेविका कुब्जा जो शरिरीक रुपले कुरुप पनि छ उसको प्रणय निवेदन पनि अस्वीकार गर्नुहुन्न । यस्ता अबुझ व्यक्तित्वका धनी श्री कृष्णको अर्को नाम हो बाांके विहारी । बाांके मतलब बांगो । जसको सबै

व्यवहार बांगो टिगो छ, कुनै कुरा सिधा छैन, अतर्क्य छ, बेबुझ छ । उभिदा पनि बांगै उभिने । यो श्री कृष्ण व्याक्तित्वको विशेषता हो । वहाा अतितको कुनै आयोजनामा जोडिएको हुनुहुन्न र भविष्यको कुनै परिकल्पनासंग बाााधिएको पनि हुनुहुन्न । यसैलाई ओशोले मान्नु भएको छ सही अर्थको स्थितीप्रज्ञ । जो पूर्व निर्णय वा संकल्प द्वारा बाााधिएको छैन, जसको प्रज्ञाले स्थिति अनुरुप क्षण क्षण निर्णय गर्छ त्यही नै हो स्थितीप्रज्ञ ।

श्री कृष्णको जीवनमा कर्तव्य परायणताको अदभूत उदाहारण देख्न पाईन्छ । कर्तव्यको आब्हान आउादा न वहाालाई राधाले रोक्न सक्छिन, न रुकमिणीले, न ललिताले, न अन्य कसैले । मथुराको युद्ध होस् या द्वारीका नगरीको सुरक्षा । वहााले पूर्ण रुपले आफ्नो कर्तव्य पालन गर्नु भएको छ । प्रेम र माधुर्यको शास्वत स्रोत भएता पनि मोहको बन्धनबाट वहा सदा मुक्त हुनुहुन्छ । सत्यको पक्षमा लड्दा श्री कृष्णले आफ्नो शिष्य अर्जुनको सारथी सम्म बन्न स्विकार गर्नु भयो र सोहि अतिप्रिय अर्जुन सत्यको विपरित जाादा ऊ साग लड्न पनि हिचकिचाउनु भएन । वहाा न्यायका लागि हुनुहुन्छ । यस्तो व्याक्ति पृथ्वीमा खोज्न गाऱ्हो छ, जो कसैसाग आवद्ध छैन, सबैबाट स्वत्रन्त छ । कसैसाग उसको राग छैन त्यसकारण उसले सबैलाई समान रुपले प्रेम गर्न सक्छ । रासलीलामा सयौं गोपीले कृष्णलाई आफूसाग नाचेको पाउाथे । यो हुनसक्छ । जो व्याक्ति कसैसाग मोहमा बाााधिएको छैन, उ सबैको लागि उपलब्ध हुनसक्छ । यसै गुणले रासविहारी श्री कृष्णलाई हामी मान्छौं ब्रम्हचारी ।

अर्को एक कठोर तथा दुखद यथार्थ के हो भने सबै प्रतिभाशाली तथा जागृत पूरुषहरु समय भन्दा धेरै पहिला जन्मिन्छन् । जो जति प्रतिभाशाली छ उसलाई बुझ्न त्यति नै बढी समय लाग्छ । व्याक्तिगत प्रतिभाको विकास धेरै छिटो हुनसक्छ तर समाजिक चेतना विस्तारै विकसित हुन्छ । आज भन्दा २५ सय वर्ष पूर्व जन्मिनु भएका बुद्धले गरेको शान्ति, अहिंसा तथा क्षमाको संदेश आजको कलहपूर्ण आणविक युगमा सबैभन्दा सान्दर्भिक भएर आएको छ । द्वितिय विश्व युद्धपछि पश्चिमी देशहरुमा बुद्धप्रतिको आकर्षण र रुझान तिब्र गतिले बढेको देखिन्छ । त्यसैकारण पश्चिमका प्रत्येक शहरहरुमा नयाा नयाा बुद्धीष्ट मोनष्ट्री र ध्यान केन्द्रहरु खुल्दै गएको पाइन्छ । २५ सय वर्ष पछि आज बुद्ध सान्दिर्भिक हुन लाग्नु भएको छ । मनुष्यको सामुहिक चेतना आज त्यस स्थितिमा पुग्दै छ जहाा बुद्धको चेतना २५ सय वर्ष पहिले पुगेको थियो । त्यस अर्थमा ५ हजार वर्ष अघि जन्मनु भएका श्री कृष्ण आज पनि जनमानसका लागि सान्दर्भिक हुनु भएको देखिंदैन । श्री कृष्णको सबै लिलालाई पूर्ण रुपमा स्विकार गर्ने मनुष्य भेटिंदैन । तिलकले कर्मयोगी कृष्णलाई मात्र स्विकार गर्न सक्नु हुन्छ, सुरदासलाई बालकृष्ण मात्र प्रिय छन्, गान्धी र विनोवालाई महाभारत र वृन्दावनका कृष्णलाई पचाउन कठिन हुन्छ ।

विगत शताब्दीमा जब पहिलो पल्ट भगवत् गीताको अग्रेजी अनुवाद पश्चिममा पुग्यो त्यस बेलाका मूर्धन्य चिन्तकहरु शोपेनहावर, हेनरी डेविड थोरो, राल्फ वाल्डो एमरसन, आइन्सटिन, रोमन रोलां आदि गीता पढेर विस्मित भए धर्मको यस्तो अभूतपूर्व अभिव्यक्ति पनि संसारमा संभव छ भनेर । शोपेनहावरले जुन दिन गीता पढे उनले गीतालाई टाउकोमा राखि पेरिसको गल्लीहरुमा रात भरी नाचिरहे । उनको प्रसिद्ध वचन छ “कुनै किताब पढ्न लायकका हुन्छन, कुनै किताब गाउन लायकका हुन्छन, तर यो गीता नाच्न लायकको छ” । आइन्सटिनले भने “हामी सबैको सम्मिलित बुद्धी गीताको अघाडि फिका छ । यो ज्ञानको ब्रम्हाणिय अभिव्यक्ति हो” । गान्धीले भन्नुभयो “जब जब मलाई विशादले घेर्छ म गीताको शरणमा जान्छु” । शोपेनहावर, आइन्सटिन, इमरसन, थोरोको चेतनाले आज सत्यको त्यस उचाईलाई छुन छुन लागेको छ जुन उचाइमा श्री कृष्ण ५ हजार बर्ष पूर्व हुनुहुन्थ्यो । जुन दिन मनुष्यको सामुहिक चेतनाले प्रेमलाई, रागलाई, संगीतलाई र स्त्री पुरुषको बीचको नैसर्गीक आकर्षणको माधुर्यतालाई बु ने र पचाउने साहास र सामर्थ्य जुटाउछ त्यो दिन श्री कृष्ण धार्मिक व्यवसायीहरुको मन्दीरमा मात्र सिमित नरही सामुहिक नृत्य, उत्सव र रासको सन्देशवाहक बन्नु हुनेछ । आउने दिनहरुमा हामी जब शरीर र मनको विज्ञानलाई पूर्णरुपले बु ने र पचाउने साहास जुटाउछौं श्री कृष्ण त्यसदिन मात्र सान्दर्भिक बन्नुहुनेछ । श्री कृष्ण अतितका होइन भविष्यको धर्मका सन्देशवाहक हुन् ।